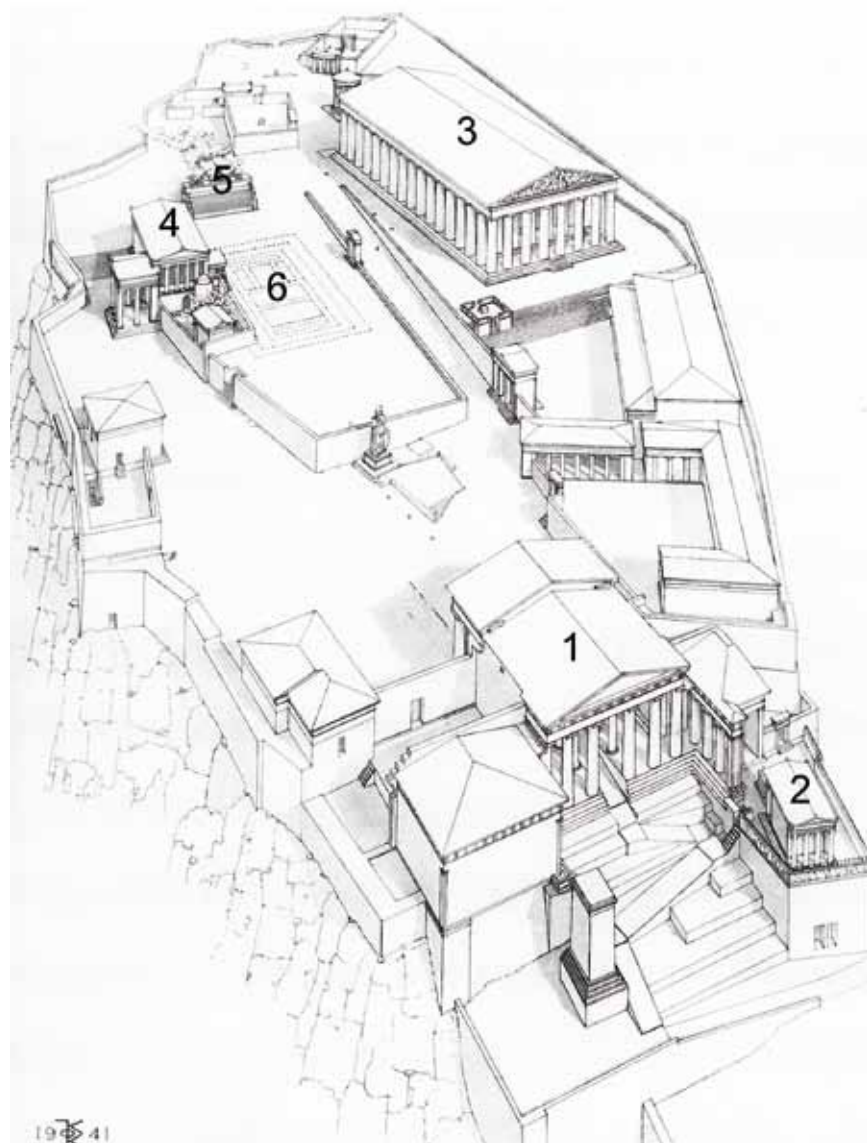

Staffan Lundén

Vad berättar Akropolis?

Idag kan en turist för priset av 12 euro lösa en inträdesbiljett till Akropolis, klippan som höjer sig över staden Athen. På Akropolisklippan finner besökaren, förutom vaktkurer, ruinerna av fyra antika byggnader: Parthenon, Nike-templet, Erechtheion och Propyléerna. Dessa fyra byggnader uppfördes under 400-talet f.Kr., under den period som i modern tid har fått namnet den ”klas-

siska”. Redan under antiken blev byggnaderna och deras skulpturala utsmyckning berömda och alltsedan nyklassicismen har de betraktats som de yppersta representanterna för den grekiska konsten och arkitekturen. Akropolis byggnader och skulpturer har blivit symboler för de ideal Västerlandet sökt och tyckt sig finna i det antika Grekland – renhet, rationalitet, harmoni och upphöjdhet.

Men i vilket syfte genomförde stadsstaten Athen detta väldiga byggnadsprojekt? Besluten att starta byggnadsprojektet hade fattats genom majoritetsbeslut i folkförsamlingen, den församling till vilken alla vuxna manliga athenska medborgare hade tillträde och som var Athens beslutande organ. Med våra mått mätt levde medborgarna i Athen under mycket knappa materiella förhållanden. Det är således lätt att ställa sig frågan varför de athenska männen röstade för att investera enorma belopp i uppförandet av dessa byggnader. Jag skall i det följande försöka besvara den frågan, så långt det nu är möjligt att utifrån ett fragmentariskt och svårtolkat källmaterial sätta sig in i hur människor tyckte och tänkte för mer än två tusen år sedan. Det svar som här skisseras säger mycket om de drömmar och ideal som fanns i 400-talets Athen och om athenarnas syn på sin samtid och sitt förflutna. Denna självbild har också haft inflytande på den vision av det antika Grekland som formats från nyklassicismen och framåt.

För den nutida besökaren på Akropolis är kontrasten till den omgivande storstaden slående. Efter att ha färdats genom en stadsmiljö som domineras av grå betongfasader från efterkrigstiden står man plötsligt inför byggnader från 400-talet f.Kr. De som varit i Rom – en stad som jämte Athen är intimt förknippad med antiken – upplever en stor skillnad mellan städerna. I den eviga staden Rom tycks nästan alla tidsepoker från antiken fram till våra dagar finnas representerade. Nyare hus har byggts på och i ruinerna av antika byggnader. I Athen däremot verkar det knappt finnas några materiella lämningar från hela den långa tidsrymd som rymms mellan antiken och modern tid. Besökaren kan lätt få intrycket av att tiden stått stilla och att ingenting har hänt eller byggts i Athen under mer än två årtusenden. Denna bild är inte

Vänster: Akropolis under antiken, rekonstruktion av G.P. Stevens. 1. Propyléerna, 2. Nike-templet, 3. Parthenon, 4. Erechtheion, 5. Athenas altare, 6. 'Gamla Athenatemplet'. Ur R.F. Rhodes, *Architecture and meaning on the Athenian Acropolis*, Cambridge 1995, fig. 74.

Föregående sida: Akropolis från väster. Runt klippan breder det moderna Athen ut sig. Ur *The Parthenon and its impact in modern times*, P. Tournikiotis (red.), Athen 1994, 346.

sann. Athen har inte alltid varit en storstad, men har heller aldrig varit helt övergiven. Akropolis har genom sitt strategiska och centrala läge sedan förhistorisk tid varit plats för byggnadsaktiviteter. Här har alltid funnits lämningar från det förgångna och detta ständigt närvarande förflutna har bidragit till att ge klippan en speciell symboladdning. De olika makthavare som genom tiderna behärskat staden har använt Akropolis för att manifesteras och förhärlika sig själva och sina versioner av historien. Genom att antingen bevara eller riva redan befintliga byggnadsverk samt genom att uppföra nya byggnader har människor här strävat efter att omforma och manipulera gångna tider för att skapa sig en önskad verklighet.

Därför skall denna essä inte bara uppehålla sig vid de antika byggnader besökaren idag kan se på Akropolis, och motiven till att dessa en gång upp-

Parthenon, västfasaden. Ur *The Parthenon and its impact in modern times*, P. Tournikiotis (red.), Athen 1994, 12.

fördes. Den kommer också att handla om ett flertal efterantika byggnader – moské, biskopsresidens, kyrkor, torn, murar och bastioner samt otaliga bostadshus – som idag är spårlost försvunna, och ställa frågan varför dessa byggnader, till skillnad från de antika, *inte* ansågs värda att bevara när Akropolis förklarades som ”skyddad” arkeologisk zon år 1834. De antika byggnaderna och deras skulpturer – varav de senare till största delen finns i London – ger en inblick i samhällsidealen på 400-talet f.Kr. Frånvaron av efterantika byggnader på Akropolis berättar om historiesyn och verklighetsuppfattning i den stat som skapades i Grekland under 1800-talets första hälft.

Akropolis antika byggnader

Den första byggnad som den nutida besökaren möter på sin väg upp mot Akropolis är Propyléerna, uppförd som monumentalingång till Akropolisklipans platå. Taket och de övre delarna av Propyléernas väggar och kolonner är inte bevarade.

Intill Propyléerna finns Niketemplet, helgat åt Athena Nike, den segrande Athena. Detta lilla tempel är relativt väl bibehållet. Besökaren kan tro att byggnaden har stått intakt sedan antiken. Så är inte alls fallet, vilket skall visas längre fram.

Efter att besökaren har passerat genom Propyléerna fångas blicken sannolikt först av en mäktig byggnad som längre fram tycks resa sig ur den kala klippan. Denna byggnad är Parthenon, gudinnan Athenas tempel. Templet består av en centralhall, *cellan*, som på alla sidor omges av kolonner. Den östra delen av cellan, liksom taket och delar av sydsidans kolonnad, är spårlost försvunna. I cellan stod under antiken den omkring 12 m höga Athenastatyn, utförd i guld och elfenben av den berömde skulptören Fidias. Ovanför kolonnaden sitter paneler (metoper) med fragmentarisk reliefskulptur och i vad som återstår av kortsidornas gavelfält skymtar några trasiga skulpturer (dessa är alla kopior: originalen finns i ett museum nedanför Akropolis).

Norr om Parthenon ligger Erechtheion, ett tempel helgat åt flera olika gudar och gudomligheter, däribland Erechtheus och Kekrops, athenarnas mytiska anfäder. Vid Erechtheion finner besökaren ett olivträd som planterats på den plats där arkeologerna menar att Athenas heliga olivträd växte. På Erechtheions sydsida finns en slags veranda vars tak bärs upp av pelare utformade som kvinnor, så kallade karyatider.

De resenärer som beger sig till Akropolis upplever denna plats på olika sätt. Somliga slås av Parthenons harmoniska proportioner och Niketemplets lätta elegans. Kanske känner de också vördnad inför att beträda de klipphällar på vilka Solon, Sokrates, Perikles och Aristofanes en gång vandrat. Andra har svårare att känna historiens vingslag och se skönheten i gamla trasiga byggnader. ”Barbariskt fula” var till exempel det omdöme som ruinerna fick av den indiske poeten och nobelpristagaren Rabindranath Tagore i början av 1900-talet. Oavsett vilka övriga reaktioner exempelvis Parthenon framkallar torde de flesta besökare vara överens om en sak: Parthenon är en byggnad av imponerande storlek. Den som betänker att Parthenon uppfördes med enkla tekniska hjälpmedel och att Parthenon rymt en kolossalstaty klädd i guld och elfenben (som sannolikt kostat minst lika mycket som själva byggnaden) inser att enorma belopp investerats här. Med rätta kan besökaren fråga sig av vilken anledning en gud framställts i så stort format och getts denna gigantiska boning. I sammanhanget kan påpekas att ett antikt tempel – till skillnad från en synagoga, kyrka eller moské – inte var till för att hysa en församling och de ceremonier som prästerskap och församling utför. De ritualer som tillägnades antika gudar ägde rum utomhus, vid ett altare, framför templet. Tempelbyggnadens ”praktiska” religiösa funktion var alltså begränsad till att hysa gudabilden och de olika gåvor som guden erhölet.

För att försöka förstå skälen till att Parthenon och de övriga byggnaderna på Akropolis uppfördes är det nödvändigt att sätta in byggnaderna i ett historiskt och materiellt sammanhang. Vi får gå ytterligare något tillbaka i tiden och se vilka byggnader som hade funnits på Akropolis före 400-talet. Under 500-talets senare del uppfördes här ett Athenatemplet (det så kallade ”gamla Athenatemplet”) med tillhörande altare. På Akropolisklippan fanns även andra tempel och ett stort antal statyer som avbildar nakna män och påklädda kvinnor. Det kan vara värt att påpeka att det på Akropolis redan vid denna tid fanns synbara rester från det förgångna. Delar av försvarsmuren som omgav klippan utgjordes av ett urgammalt murverk från den mykeniska tiden (1200-talet f.Kr.). Vissa tecken tyder på att Propyléerna planlades på ett sådant sätt att de mykeniska murarna kunde bevaras. Anledningen till att murresterna skyddades var troligen att de ansågs vara byggda av athenarnas egna förfäder. Athenarna menade att de alltid bebott detta område och kallade sig själva för *autoktona*, födda ur jorden (såsom varande ättlingar till

Erechtheion. Västfasaden och karyatidhallen 2012. Foto: Henrik Boman.

Erechtheus som fötts ur marken på Akropolis). För athenarna var bevarandet av dessa fornlämningar sannolikt av betydelse eftersom de kunde kopplas till det egna ursprunget.

Athen blev under 490-talet indragen i en konflikt med det mäktiga perserriket. En persisk armé landsteg år 490 f.Kr. vid Marathon i Attika men besegrades av athenarna. Tio år senare återvände perserna med en större armé. Athen evakuerades efter att grekerna misslyckats med att stoppa den persiska framryckningen vid Thermopyle. En liten garnison lämnades kvar för att försvara Akropolis, men perserna intog klippan och brände Athenatemplet och övriga byggnader. Kort därefter besegrades dock den persiska flottan vid Salamis och året därpå gick persernas landstyrkor samma öde till mötes i slaget vid Plataia.

Trots att den persiska invasionen hade slagits tillbaka ansågs perserna fortfarande utgöra ett hot. Athen och en rad andra grekiska stater bildade en allians, det så kallade delisk-attiska sjöförbundet, för att fortsätta kriget. Athen bidrog med större delen av förbundets flotta. Övriga stater ställde upp med antingen skepp eller pengar. Den militära makten kom att samlas hos Athen vilket utnyttjades till att förvandla medlemsstaterna från fria stater till atheniska vasaller. De stater som försökte lämna förbundet tvingades med våld att stanna kvar. Striderna med perserna på-

gick fram till 449/8 då sannolikt ett fredsfördrag slöts. Förbundet hade nu uppnått sitt mål och formellt spelat ut sin roll men Athen hade inga planer på att upplösa det.

Ungefär samtidigt som striderna mot perserna upphörde beslöt folkförsamlingen att starta ett omfattande byggnadsprogram på Akropolis. Enligt traditionen hade dock athenarna tidigare svurit att inte återuppföra Akropolis byggnader utan lämna dem som ett minnesmärke över persernas gudlöshet. Beslutet att uppföra nya tempel på Akropolis innebar ett brott mot den tidigare principen att låta ruinerna vara orörda. Vad var orsaken till denna ändrade inställning och varför skedde förändringen vid just denna tidpunkt?

En anledning var att athenarna, för att stärka kontrollen över sjöförbundet, ett par år tidigare (454 f.Kr.), hade flyttat sjöförbundets kassa till Athen från dess tidigare förvaringsplats i Apollontemplet på ön Delos. Grekerna brukade förvara större penningssummor i tempel och följaktligen behövdes ett tempel i Athen åt förbundskassan, men naturligtvis uppfördes inte ett tempel bara för att tjäna som ett gigantiskt kassaskrin. Motiven till byggprogrammet får sökas djupare än så.

Så länge som striderna mot perserna pågick hade det varit viktigt att alla ständigt påmindes om de gamla oförrätterna som måste hämnas. Ruinerna hade varit en enande faktor i stadsstaten Athen där stora inre spänningar rådde, men när striderna hade upphört minskade också behovet av att komma ihåg persernas helgerån. Ett minnesmärke över händelsen skapades dock – delar av de gamla byggnaderna togs om hand och byggdes in i muren som löper runt Akropolis där de var väl synliga från staden. Med nutida språkbruk skulle det kunna sägas att athenarna bevarade (eller skapade) ett stycke ”kulturarv”. Bevarandet av byggnadselementen bevarade också minnet av kriget mot, och segern över, perserna.

När striderna mot perserna var avslutade ändrades Athens utrikespolitiska målsättning. Under strategen Perikles ledning började Athen sträva efter att sprida sin makt utanför sjöförbundet och att få en dominerande ställning i hela den grekiska världen. Medlemsstaterna i sjöförbundet knöts allt hårdare till Athen och de skatter som de betalade bidrog direkt eller indirekt till möjliggörandet av byggprogrammet. Vi blir än idag imponerade av Akropolis byggnader, både av deras storlek och av den konstfärdighet med vilken

de uppförts. På samma sätt skulle byggnaderna imponera på samtiden och utgöra det synliga tecknet på Athens rikedom och makt. Ett syfte med att Parthenon gavs dessa väldiga proportioner var sannolikt att byggnaden skulle överglänsa Apollontemplet på Delos, där förbundskassan tidigare förvarats, och på så sätt visa Athens överlägsenhet gentemot de övriga medlemmarna i sjöförbundet. Att byggnaderna uppfördes på mycket kort tid bör också ha gjort intryck på samtiden. År 438 f.Kr., endast nio år efter att byggandet av Parthenon påbörjades, var byggnaden så pass färdig att Athenastatyn kunde invigas. Året därpå påbörjades Propyléerna och byggandet pågick i fem år. På 15 år hade Akropolisklippans platå omvandlats från ett ruinlandskap till ett av den grekiska världens mest storslagna tempelområden. Uppenbarligen ville athenarna, både inför sig själva och inför andra, visa upp Athen som en stormakt. Genom uppförandet av ett av Greklands förnämsta tempel gjorde Athen anspråk på en ledande ställning i den grekiska världen. Byggprogrammet var en styrkedemonstration.

Att stater uttrycker makt och maktanspråk genom monumentalbyggnader har förekommit i alla tider. Ett exempel från modern tid är den rumänske diktatorn Ceausescus enorma palatsbygge i Bukarest. Ceausescus Republikens hus räknas som en av världens största byggnader. Om vi väljer att jämföra uppförandet av Parthenon med uppförandet av denna byggnad framstår dock en viktig skillnad. Invånarna i Rumänien hade inget inflytande över beslutet att bygga Republikens hus, men beslutet att uppföra Parthenon fattades, som tidigare nämnts, genom omröstning i folkförsamlingen där samtliga vuxna manliga athenska medborgare hade rösträtt. Här bör inflikas att den athenska demokratin omfattade långt ifrån alla som bodde i Athen och dess omnejd. Rösträtten var förbehållen manliga athenska medborgare. De athenska kvinnorna, slavarna och utlänningarna saknade rösträtt och inflytande. (Reglerna för att erhålla medborgarskap i Athen var mycket restriktiva. Medborgarskap beviljades endast den vars bägge föräldrar var athenska medborgare.) Moderna beräkningar uppskattar att endast omkring 50 000 av ett totalt invånarantal på mellan 300 000 och 400 000 var röstberättigade. Hursomhelst, faktum kvarstår att en majoritet av de athenska män som deltog i omröstningen röstade för projektet. En närmare granskning av Parthenons skulpturprogram kan ge en indikation på skälen till detta.

Skulptural utsmyckning – kamp och gåvoutbyte

Inte bara byggnaderna i sig, utan också deras skulpturala utsmyckning, är bärare av ideologiska budskap. Tempelskulpturen kan alltså ge insikter i athensk världsbild, samhällssyn och självbild. Ett tema som återkommer gång på gång i skulpturen är *kampen*. Metoperna på Parthenons östsida (tempels framsida) avbildar gudarnas strid mot giganterna. Sydsidans metoper framställer greker (lapither) som kämpar mot kentaureer och på västsidans metoper avbildas en kamp mellan greker och amazoner. På nordsidan är motivet trojanska kriget. Samma tema återfanns i utsmyckningen på Fidias Athenastaty i Parthenon. I reliefdekoren på Athenas sandaler kämpade lapither mot kentaureer. På insidan av Athenas sköld sågs gudarna i strid med giganterna och på dess utsida anföll amazoner Athens Akropolis som försvarades av athenare. På Niketempels fris avbildas också en strid, men till skillnad från Parthenonskulpturerna framställer denna fris inte en mytologisk strid, utan slaget vid Plataia, då perserna besegrades, en händelse som vid Niketempels tillkomst låg knappt 60 år tillbaka i tiden.

Niketemplet på bastionen som skjuter ut söder om Propyléerna 2012.
Foto: Henrik Boman.

På den segrande sidan i dessa strider står greker samt deras gudar. På de besegrades sida återfinns olika (för grekerna) främmande varelser och folkslag: giganter, kentaureer, amazoner, trojaner och perser. Scenerna påminde athenarna om att deras förfäder och föräldrar i gångna tider hade kämpat mot och besegrat olika fiender – kentaureer, amazoner, trojaner och perser, och att dessförinnan hade gudarna bekämpat giganterna och upprättat världsordningen. Kampsценerna, som idealiserar och naturaliserar våldet, definierar villkoren för människans tillvaro. Genom skulpturerna underströks att de samtida athenarna var förpliktigade att följa tidigare släktleds exempel. De måste vara beredda att delta i den ständiga kampen mot Athens fiender. Scenerna där striden står mot amazoner och trojaner anspelar troligen även på näraliggande händelser. Dessa folkslags hemvist förlades till Mindre Asien och kampen mot dem kunde jämföras med, eller tolkas som allegorier över, perserkrigen. Den visuella kopplingen mellan amazoner och perser underströks av att de avbildades med likartade attribut. Både amazoner och perser framställdes iklädda byxor och ofta kämpande till häst beväpnade med yxor. På ett mer generellt plan bildar de olika fienderna en motsats till den kultiverade, behärskade och gudfruktige athenske mannen. Trojaner, amazoner och perser står alla för det etniskt och geografiskt avvikande. Amazonerna blir genom sitt kön dubbelt avvikande, och upprättar – genom sin krigiskhet och sin vägran att underkasta sig män och familjebildning – också en motbild till den ärbara athenska kvinnan. Kentaureer och giganter, som kroppsligen är hybrider mellan människor och djur, står som representanter för okontrollerade animaliska drifter och (fruktlöst) uppror mot den sociala och gudomliga ordningen. (Slaget mellan gudar och giganter utkämpades för att giganterna ville störta gudarna och striden mellan lapither och kentaureer uppstod då kentaureerna, som var inbjudna till ett bröllop, bröt mot gästfrihetens regler och försökte röva bort de närvarande kvinnorna.)

Ett annat genomgående tema i Parthenons bildprogram rör människornas och gudarnas förhållande till varandra. Detta förhållande uttrycks genom utbytet av *gåvor* mellan människorna och gudarna. I det västra gavelfältet framställs Athenas och Poseidons tävling om att få bli Athens främsta gud. Enligt myten vann den som kunde frambringa den bästa gåvan till athenarna. Poseidon stötte sin treudd i klippan och upp sprang en källa, men Athena vann tävlingen genom att skänka athenarna olivträdet.

På basen till den numera försvunna Athenastatyn fanns en framställning av Pandoras, den första kvinnans, tillblivelse. Hon stod bredvid sin skapare, Hefaistos, hantverkets gud, och omkring dessa väntade gudaförsamlingen för att utrusta henne med olika gåvor. Afrodite gav henne skönhet och Athena smyckade och klädde henne i dyrbara klädnader samt gav henne skicklighet i konsten att väva. Det kan tyckas något förvånande att Pandora avbildats här. I den för oss välbekanta myten, som återfinns i poeten Hesiodos verk från 700-talet f.Kr., utrustas Pandora, vars namn betyder ”Allgåva”, inte bara med dessa gåvor utan hon får också en ask av gudarna där varje gud placerat var sin olycka, varpå gudarna skänker Pandora, med asken, till männen. Det vore minst sagt märkligt att inne i ett tempel göra en framställning av denna olycksbringande kvinna som gudarna skänkt till männen. Förklaringen är sannolikt att den version av Pandoramyten som berättades i Athen på 400-talet f.Kr. inte innehöll Pandoras negativa gåvor utan istället betonade de goda egenskaper hon fått av gudarna.

Frisen som löper runt hela cellan avbildar, enligt den mest etablerade tolkningen, det panatheneiska festtåget. Festtåget utgjorde kulmen på den panatheneiska festen, en av de viktigaste högtiderna i den athenska stadskulturn. I processionen på den 160 meter långa frisen syns ryttare, vagnar, flöjtspelare, män som leder fram kor och tackor till offer samt kvinnor och män som bär krukor, skålar, kannor och rökelsebrännare. Processionen börjar på Parthenons västsida och fortsätter på nord- och sydsidan. På östsidan har processionen nått sitt mål och stannat upp. Här framställs festtågets höjdpunkt. En *peplos* (en traditionell kvinnodräkt) vävd av dyrbara material hade förts med i festtåget genom Athen för att skänkas till Athena, och frisen avbildar ceremonin då den peplos Athena mottagit vid det förra festtåget byts ut mot den nya. Kamptemat återkom även i peplosens mönster. De litterära källorna anger att Athenas seger över giganten Enkelados under gudarnas kamp mot giganterna skildrades i väven. Frisen är inte tillräckligt detaljerad för att återge kampscenen på peplosen, men betraktaren påmindes om motivet genom framställningen av gudarnas kamp mot giganterna i metoperna omedelbart ovanför frisen.

Hundratals kor och tackor hade förts med i processionen och festtågets andra höjdpunkt var när dessa offerades vid altaret framför det gamla Athenatemplet. Offerdjurens blod stänktes på altaret och deras höftben och svan-

sar brändes på altaret till Athena. Därefter delades djurens kött ut bland de athenska medborgarna och efter offerceremonins avslutande vidtog en festmåltid i de athenska hemmen.

De olika motiven – Athenas och Poseidons tävling, Pandoras tillblivelse och det panatheneiska festtåget – är variationer på ett och samma tema: den kommunikation som sker mellan människor och gudar genom ett ömsesidigt gåvoutbyte. Gudarnas gåvor är olivträdet, vattnet och ”allgåvan” Pandora vars egenskaper skänkts av gudarna. Människornas gåvor, som bärs fram för att återgälda gudarnas gåvor och i förhoppningen att gudarna även i framtiden skall sända sina skänker till människorna, återfinns på Parthenons fris i form av peplosen och offerdjuren.

Det finns ett nära samband mellan de gåvor människan får och de hon ger. Människan uttrycker sin tacksamhet gentemot gudarna genom att ge tillbaka av de gåvor som hon en gång fått. Reliefen med Pandoras skapelse ger den mytologiska förklaringen till varför athenarna skänker en peplos till Athena. Athena har lärt den första kvinnan konsten att väva. Genom att väva och skänka en peplos åt Athena håller athenarna Athenas gåva i hågkomst och återgäldar den. På liknande sätt har människorna gudarna att tacka för boskapen och dess fruktsamhet och följaktligen måste en del av offerdjuren tillfalla gudarna. I förlängningen är också hela Akropolisklippan och allt som finns på den – Athenastatyn, Parthenon och de övriga byggnaderna – gåvor till gudarna, som möjliggjorts genom gudarnas gunst. Den kanske största gåvan gudarna gett athenarna var segern över perserna. Parthenon kan ses som ett tack för och monument över denna seger.

Olika idrottstävlingar utgjorde en del av den panatheneiska festen. Det tävlades i löpning, brottning, boxning, dans i rustning, spjutkastning från hästrygg, samt hästkapplöpning med fyrspann och tvåspann. Förutom idrottstävlingarna fanns tävlingar i sång till harpa och reciterande av *Iliaden*. Förstaprisen utgjordes av amforor fyllda med olja från Athenas heliga olivträd vid Erechtheion. Eftersom de tävlande och åskådarna kom till Athen från hela den grekiska världen erbjöd det panatheneiska festtåget ett lämpligt tillfälle för athenarna att visa upp stadens och medborgarnas rikedomar. Peplosen var framställd i dyrbara material och de kärler som bars med och visades upp i processionen var av guld och silver. (Bevarade inskrifter anger silverkärlens totala vikt till cirka 200 kg.) Med i processionen marscherade det athenska

kavalleriet och avdelningar ur infanteriet. Här fick åskådaren en konkret demonstration av den athenska statens militära slagkraft. En sentida företeelse som ligger nära till hands att jämföra med är förstamajtåget på Röda torget i Moskva under Sovjetunionens dagar. I detta tåg demonstrerades, liksom i det panatheneiska festtåget, statens militära kapacitet både för de egna medborgarna och för omvärlden.

Frisen gav en ständig påminnelse om det verkliga tågets pompa, men den är inte ett försök till en naturtrogen återgivning av festtåget. Framställningen betonar det iögonfallande och dyrbara i processionen. Genom litterära källor känner vi till flertalet av de olika grupper som deltog i processionen, men bara vissa av dessa grupper finns avbildade på frisen. Exempelvis återger frisen de män som bar kärl i ädla metaller, men olivgrensbärarna saknas. Likaså har åtskilliga kor, som var dyrbara och förnäma offerdjur, inkluderats i framställningen, men bara ett par av de inte fullt så värdefulla tackorna finns med. Den största delen av frisens totala längd upptas av det athenska rytteriet. Endast de rikaste hade råd att hålla sig med häst och rytteriet utgjordes av förmögna ädlingar. Liksom hästen var en statussymbol för den enskilde var det athenska rytteriet härens och stadens stolthet. Fotsoldaterna som utgjorde huvuddelen av den athenska landhären hade inte någon plats på frisen. Frisen kan sägas ge ett koncentrat av den lyx och rikedom som visades upp i det verkliga tåget. Frisens budskap är detsamma som återfinns i hela byggprogrammet på Akropolis: Athen är en mäktig och rik stat.

Parthenons skulpturprogram är också en tydlig illustration av männens och kvinnornas skilda världar och visar samhällets krav på de två könen. Som tidigare nämnts visar metopernas återkommande kamptema mannens mytologiska förebilder. Liksom sina förfäder förväntas han vara beredd att kämpa och dö för sitt fosterland. Pandora, den första kvinnan som alla kvinnor härstammar från, fungerar som kvinnans mytologiska förebild och ideal. Pandora hade utrustats med skönhet och skicklighet i textilframställning och dessa gåvor förväntas alla kvinnor äga. En mans främsta egenskaper är styrka och tapperhet, en kvinnas är skönhet samt flit och färdighet i hemmets hantverk.

Gemensamt för hela skulpturprogrammet tycks vara att det ger en projicering av det athenska samhällets idealbild. Skulpturerna blir en slags propagandaaffischer för det perfekta athenska samhället. I skulpturutsmyckningen finner vi idealen för män och kvinnor, och athenarnas krig mot perserna

Vy över Akropolisklippan inifrån Propyléerna. Frånvaron av människor skänker ett högtidligt lugn åt Akropolisklippans heliga område. Under de stora högtiderna förvandlades dock Akropolisklippan till en blodig slaktplats. Rekonstruktion av G.P. Stevens. Ur R.F. Rhodes, *Architecture and meaning on the Athenian Acropolis*, Cambridge 1995, fig. 35.

idealiserar genom att jämföras med gudarnas kamp mot giganterna. Frisen avbildar inte det ”verkliga” festtåget utan det ideala, där vackra athenska män och kvinnor bär fram de förnämsta offergåvorna. Genom ett fulländat festtåg upprättas den bästa tänkbara kommunikationen med gudarna och genom att ge de bästa gåvorna till gudarna – från peplos och offerdjur till gudabilder och tempel – får athenarna gudarnas gunst. Kanske var den främsta drivkraften till att uppföra Parthenon, Propyléerna, Niketempel och Erechtheion en förhoppning om att den idealbild dessa byggnadsverk och skulpturer uttryckte verkligen skulle vara sann.

Segermonument och nederlag

På Akropolis fanns även andra uttryck för athenarnas selektiva självbild. Liksom övriga greker dedicerade athenarna vid framgångar i krig en del av krigsbytet till gudarna som tack för segern. På Akropolis fanns otaliga sådana se-

germonument. Eftersom motgångar i krig inte resulterade i vare sig krigsbyte eller behov av att tacka gudarna fanns på Akropolis ingen visuell påminnelse om de nederlag Athen lidit. Genom segermonumenten förmedlades istället intrycket av att Athens militära historia, genom gudarnas hjälp, bestod av en oavbruten rad segrar. Denna princip – att minnas heroiska segrar och förtränga smärtsamma nederlag – har tillämpats, och tillämpas fortfarande, i många samhällen, inklusive det nutida Grekland. På till exempel Nationalhistoriska museet i Athen skildras, med hjälp av diverse bataljmålningar, vapen samt porträtt av generaler och krigshjältar, de krig som det moderna Grekland utkämpat. Den uppmärksamme besökaren kan dock lägga märke till att ett krig saknas: det finns inga porträtt eller föremål från kriget 1919–1922 mot Turkiet som resulterade i ett förödande nederlag för Grekland. Likaså avbryts den kronologiska framställningen lägligt efter striderna mot Italien under andra världskriget. Den tyska inmarschen, ockupationen och det inbördeskrig som följde på andra världskriget lämnas därhän. Återvänder vi till det antika Akropolis kan vi konstatera att där fanns minnesmärken över athenarnas många segrar över perserna men inget som påminde om de nederlag de lidit under den långa kampen, till exempel det misslyckade försöket att understödja ett egyptiskt uppror mot perserna under 450-talet f.Kr.

Hur gick det med de drömmar som fanns uttryckta på Akropolis? I Sparta, den hellenska världens andra stormakt, uppfattades Athens växande styrka som ett hot. År 432 f.Kr. utbröt krig mellan det delisk-attiska sjöförbundet och det peloponnesiska förbundet som leddes av Sparta. Vid krigsutbrottet avbröts byggandet av Propyléerna för att aldrig mer återupptas. Det blygsamma Niketempel uppfördes under kriget och Erechtheion påbörjades under en period av vapenvila. Athen kunde inte infria sina stormaktsdrömmar. Efter ett långt och förödande krig var Athen år 404 f.Kr. fullständigt besegrat och tvingades att upplösa sjöförbundet. Den regim som inrättades av Sparta störtades visserligen snart, men Athen återvann aldrig någon stormaktsställning. Stadsstaten Athen uppförde heller inte några nya byggnader på Akropolis.

Akropolis under hellenistisk tid

År 338 f.Kr. besegrades Athen av Filip II av Makedonien och staden förlorade sin självständighet för all framtid. När den politiska självständigheten var försvunnen förändrades Akropolis politiska funktion. Akropolis kom nu att användas i

utländska härskares propaganda. Athen var fortfarande en storstad med många besökare och Akropolis en symbolmättad plats. En manifestation som kunde anspela på Athens förflutna fick därigenom extra genomslagskraft. Alexander den store, Filip II:s son och efterträdare, lät efter sin seger över perserna vid Granikos 334 f.Kr. ställa upp erövrade persiska rustningar på Akropolis såsom athenarna gjort efter segrarna vid Marathon och Salamis. På Parthenons östsida lät han placera 26 förgyllda sköldar, som bekostats genom krigsbytet. Genom denna gest liknade Alexander sin seger över perserna vid dem som athenarna tidigare vunnit. Hans krig mot perserna kunde då ses som fullbordandet av den långa kamp Athen och andra grekiska stater fört mot perserna.

Ett annat exempel på hur olika härskare anspelat på Athens historia och skulpturutsmyckningen på Akropolis byggnader finner vi i de skulpturgrupper som kungarna i Pergamon lät ställa upp sydost om Parthenon. Dessa framställde gudarnas kamp mot giganterna, greker i kamp mot amazoner, slaget vid Marathon, respektive dödligt sårade galler. Statyerna av de döende gallerna syftade på den seger som Pergamon vunnit över detta folkslag runt 240 f.Kr. I dessa olika framställningar av mytiska och historiska strider framgår med all tydlighet att kungarna i Pergamon ville likna sin seger över gallerna med gudarnas seger över giganterna, samt med grekernas tidigare segrar över ”främmande” folk som amazoner och perser. Genom att statygrupperna var placerade på Akropolis, där både arkitektur och skulptur påminde om dessa tidigare segrar, förstärktes den önskade kopplingen till grekernas, och i synnerhet athenarnas, ärorika förflutna.

Akropolis skulpturer och byggnader kopieras

Ett tecken på att konstverk tillmäts exceptionella kvalitéer är att de blir föremål för efterbildningar och kopior. Redan de pergamenska kungarna lät placera en marmorkopia av Fidias Athenastaty i Pergamon och under den romerska kejsartiden blev till exempel Erechtheions karyatider flitigt kopierade. Under nyklassicismen, då Akropolis byggnader och skulpturer kom att upphöjas till den grekiska konstens och arkitekturens höjdpunkt, tog kopieringsverksamheten ny fart. Nu kopierades och imiterades inte bara skulpturer och arkitekturdetaljer, utan också delar av eller hela byggnader.

En av de mest intressanta imitationerna av antika byggnader finner vi i Bayern, där svärmandet för den antika kulturen var mycket starkt under

1800-talets första hälft. När Ludvig I av Bayern efter Napoleonkrigen beslöt att förverkliga sin dröm om ett monument över det tyska folkets storhet föll valet av förlaga på den byggnad som ansågs vara den antika arkitekturens främsta, det vill säga Parthenon. Denna Parthenonimitation – som fick namnet Walhalla – ritades av arkitekten Leo von Klenze och uppfördes 1830–42 på en kulle utanför Regensburg. Liksom Parthenon var denna byggnad försedd med skulpturgrupper i de bägge gavelfälten. I det norra gavelfältet skildras romarnas nederlag mot germanerna i Teutoburgerskogen (9 e.Kr.). I det södra framställs de tyska staternas återupprättelse efter segrarna över Napoleon. Det sätt på vilket skulpturen används för att förmedla ett budskap är (som) hämtat från antiken. Genom motivvalet frammanades bilden av en uråldrig kamp, där det germanska/tyska folket försvarar fädernejorden mot romerska/romanska inkräktare. Även det faktum att det var just det *grekiska* templets formspråk som kopierades i Walhalla rymde sannolikt ett budskap på samma tema. I Napoleons vision och propaganda var Frankrike arvtogare till Rom och det romerska imperiet. I Paris lät Napoleon uppföra triumfbåge, segerkolonn och andra monument inspirerade av den romerska arkitekturen. För att distansera sig från Frankrike och det franska sökte sig tyskarna till det hellenska arvet och strävade efter att sammanlänka tysk och grekisk kultur på ett symboliskt plan. Härigenom uppstod den – i våra ögon – något

Akropolis omkring 1450, rekonstruktion. Observera klocktornet på Parthenon. Ur T. Tanoulas, 'The Propylaea of the Acropolis at Athens since the seventeenth century. Their decay and restoration', *Jdl* 102, 1987, fig. 28.

paradoxala situationen att den grekiska arkitekturen kom att användas som ett sätt att uttrycka tysk nationell identitet.

Vid ungefär samma tidpunkt som Walhalla uppfördes hade en ny stat skapats i Grekland. Efter ett långt och blodigt krig (1821–1829) mot det Ottomanska imperiet utropades staten Grekland år 1832. Om Parthenon kunde bli förebilden för ett nationalmonument i Bayern, fjärran från det antika kulturområdet, hur skulle då inte "originalet" på Akropolisklippan kunna användas i den nya staten Grekland? I följande avsnitt behandlas hur Akropolis kom att utnyttjas när den unga nationen skulle forma sitt förflutna och vad detta fick för konsekvenser för Akropolis gestaltning.

Akropolis efterantika byggnader

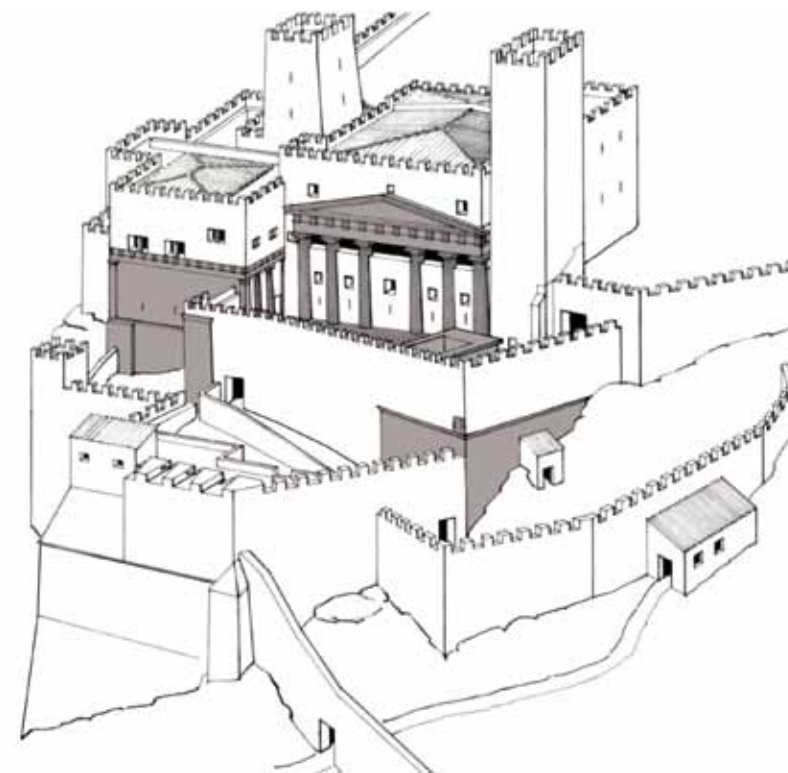
Som nämndes i inledningen kan dagens besökare uppleva en skarp kontrast mellan Akropolisklippans mer än två tusen år gamla ruiner och Athens övriga bebyggelse. Bortsett från ett antal mindre kyrkor tycks avsaknaden på byggnadsverk från perioden mellan antiken och efterkrigstiden vara i det närmaste total i Athen. Den observante besökaren kan lägga märke till en del 1800-talsbebyggelse. Synintrycket bekräftar sannolikt den slentrianmässiga uppfattning många besökare har av Greklands och Athens historia – en uppfattning som torde kunna sammanfattas ungefär så här: Under antiken rådde en kulturell blomstringsperiod, som lade grunden till den västerländska civilisationen, och de gamla grekerna uppförde det ena templet skönare än det andra. Antiken följdes av den bysantinska perioden då ingen utveckling skedde och nästan ingenting byggdes. Den bysantinska perioden gled över i den mörka medeltiden, minst lika stagnerad som den bysantinska, varpå en ännu mörkare period av turkisk ockupation följde. Först efter frihetskriget på 1800-talet förmådde Grekland höja sig något över det materiella och kulturella armodet.

Denna bild av Greklands och Athens historia är en konstruktion. Naturligtvis stannade varken tiden eller byggnadsverksamheten av på Akropolis i och med antikens slut. Den som under 1830-talets första år besökte Parthenon fann många spår av hur byggnaden använts genom tiderna. På östsidan fanns en absid och på den sydvästra sidan ett klocktorn vilka vittnade om att Parthenon, liksom även Niketemplet och Erechtheion, under senantiken hade byggts om till kyrkor. I Parthenon firades mässa först enligt ortodox

liturgi, men efter år 1204, då Athen och stora delar av Grekland föll i frankernas händer, övertogs Parthenon av den katolska kyrkan. Parthenon förblev kyrka fram till år 1458 då Athen överlämnades till turkarna. Vid denna tidpunkt hade Parthenon använts som kristen helgedom i omkring tusen år vilket innebär att byggnaden tjänstgjort som kyrka en något längre period än den varit Athenas tempel. När ottomanska härskare tog kontroll över Athen modifierades Parthenon för att användas som moské. Vissa av de kristna väggmålningarna kalkades över och en minaret uppfördes.

Murar och befästningsverk på och nedanför Akropolisklippan vittnade om att klippan alltsedan senantiken och för sista gången under det grekiska frihetskriget hade använts i försvarssyfte. Under Athens bysantinska, frankiska, florentinska och turkiska härskare hade befästningarna successivt förstärkts och byggts till. Vägen upp till Propyléerna och Akropolis slingrade mellan mäktiga bastioner och på Propyléernas södra flygel stod ett torn, det så kallade frankiska tornet. Inne i Propyléerna fanns många spår av byggnadens växlingsrika historia. Under bysantinsk tid tjänade byggnaden som residens för den ortodoxe biskopen och från den period då Propyléerna var residens för Athens frankiska och florentinska härskare fanns inskrifter och reliefer med vapensköldar. (Den katolske biskopen fick nöja sig med Erechtheion som bostad.) Bakom Propyléerna fanns ett antal rum som tillhört palatset och på Propyléernas västra flygel fanns rester av ytterligare en våning som uppförts. När turkarna tog kontroll över Athen flyttade den turkiske kommandanten in i Propyléerna. Kommandanten själv bodde i övervåningen och centralhallen användes som ammunitionsförråd. Resten av Akropolisklippan täcktes av bostadshus. I mitten av 1600-talet slog blixten ned i krutförrådet i Propyléerna varvid vissa partier av övervåningen och den turkiske kommandanten flög i luften. De antika delarna klarade sig relativt oskadda från explosionen (spår av explosionen syns fortfarande på insidan av Propyléernas väggar), men händelsen fick till följd att krutförrådet flyttades över till Parthenon.

Fram till 1600-talet var de antika byggnaderna i stort sett intakta, även om de byggts om och användes till andra ändamål, men år 1687 försökte Venedig utöka sina besittningar i Grekland, vilket kom att få katastrofala konsekvenser för Parthenon. När den venetianske dogen Morosini och hans tysk-svenske fältmarskalk Otto Wilhelm von Königsmarck belägrade Akropolis år 1687 trodde

Propyléerna omkring 1450, rekonstruktion (de antika lämningarna i grått). Propyléerna är vid denna tid palats för den florentinska härskaren över Athen. Taket till Propyléerna har rivits för att ge plats åt en övervåning men gavelfältet har lämnats kvar och inkorporerats i fasaden. Framför Propyléerna finns ett antal murar och en kanonbastion. Ingången till Akropolisklippan sker nu inte längre som i antiken genom Propyléerna utan söder om dessa, vid det frankiska tornet. Framför tornet skymtar Niketempel som förlorat sitt tak. Baserad på T. Tanoulas, 'The Propylaea of the Acropolis at Athens since the seventeenth century. Their decay and restoration', *Jdl* 102, 1987, fig. 27.

inte turkarna att venetianarna skulle beskjuta den mångtusenåriga byggnaden, men Königsmarck visade sig vara mindre kulturintresserad än vad turkarna hade räknat med. Över 700 kanonkulor träffade Parthenon och 26 september fick det venetianska artilleriet in en fullträff. Den våldsamma explosionen blåste ut taket och större delen av cellan samt delar av långsidornas kolonnad. Hundratals människor omkom i explosionen och efter att våldsamma bränder

rasat på Akropolis under flera dygn kapitulerade turkarna. När Morosini tagit kontroll över Akropolis gjordes ett försök att ta ner skulpturer från Parthenons västra gavelfält men de störtade till marken och krossades. Endast ett fåtal bitar togs till vara och ett mycket skadat huvud finns nu i Louvren. Även andra, mindre kända föremål, lämnade Akropolis vid detta tillfälle. Anna Åkerhielm, en medresenär till Catharina Charlotta de la Gardie (gift med von Königsmarck) påträffade bland ruinerna ett fragment av en arabisk handskrift som senare skänktes till Uppsala universitetsbibliotek.

Inte heller Niketemplet undgick händelserna år 1687. Inför den venetianska arméns antåg uppförde turkarna i hast en ny kanonbastion och Nike-templet revs för att tjäna som byggnadsmaterial. Inne i bastionen var tempel- delarna skyddade och när bastionen revs på 1830-talet kunde templet byggas upp igen. Vid en restaurering år 1936–40 nedmonterades och återuppbygg-

Parthenon efter katastrofen 1687 när krutmagasinet antändes och exploderade under den venetianska belägringen av staden. En moské betydligt mindre än templet har byggts inne i ruinerna. Skulpturen i gavelfältet är fortfarande kvar på plats. Ur J. Stuart & N. Revett, *The Antiquities of Athens*, London 1787, Creative commons.

des templet ytterligare en gång. Den byggnad vi ser idag har alltså uppförts tre gånger.

Morosini tvingades retirera från Athen efter en kort tid och staden förblev därefter under ottomansk överhöghet fram till det grekiska frihetskri- get. Under den turkiska tiden uppfördes en ny moské inne i Parthenon och bostadshuset reparerades. År 1801 kunde den brittiske konsuln lord Elgin, med turkarnas tillstånd, avlägsna en stor del av Parthenonskulpturerna samt en karyatid från Erechtheion och föra dessa till Storbritannien. Sedan lord Elgin råkar i ekonomiskt trångmål – bland annat på grund av skilsmässan från lady Elgin 1808 – såldes skulpturerna 1816 till British Museum där de finns än idag. Den grekiska regeringen har sedan 1980-talet krävt att de skall återföras till Athen och visas tillsammans med de kvarvarande skulpturerna som finns utställda i museet nedanför Akropolisklippan. Varken den grekiska regeringen eller någon annan har föreslagit att handskriftsfragmentet i Upp- sala bör återlämnas till Athen.

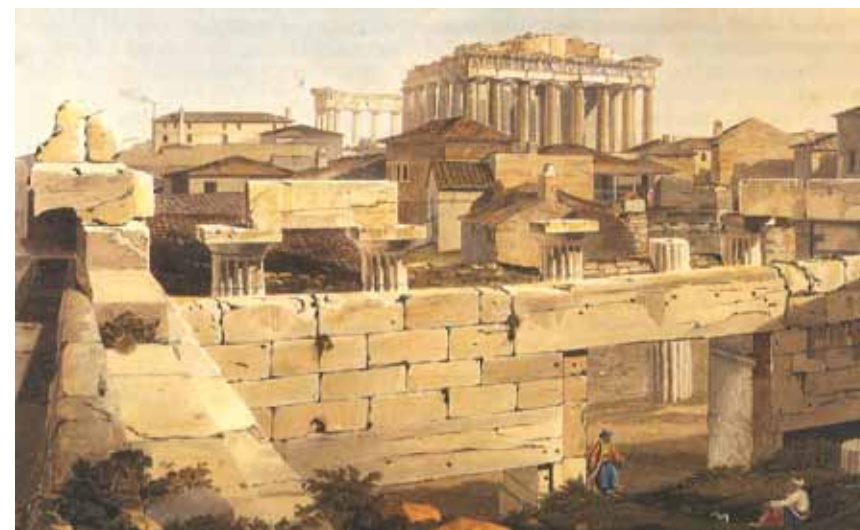
Akropolis och nationalstaten Grekland

När de sista ottomanska trupperna lämnade Akropolis år 1833 var det alltså en plats där det fanns lämningar av tusentals år av mänsklig aktivitet och där varje större skeende i Greklands historia lämnat sina spår. Men redan året ef- ter att Akropolis kommit i den nyfödda grekiska statens händer startades ett massivt förstörelsearbete. Allt ickeantikt material avlägsnades från Propylé-erna. Bastionerna framför Propyléerna revs varvid Niketemplet återfanns och återuppfördes. Därpå demolerades resterna av Parthenons absid och några år senare revs moskén inne i Parthenon. (Den nedre delen av klocktornet sparades dock av okänd anledning och finns fortfarande kvar.) Ingen doku- mentation gjordes innan rivningarna påbörjades och därmed gick ovärderlig information om byggnadsverksamheten på Akropolis under de bysantinska, medeltida (frankisk-florentinska) och turkiska perioderna förlorade. Alla ickeantika byggnader, från det frankisk-florentinska palatset till enklare tur- kiska bostadshus, revs och ”utgrävningar” startade. Över hela Akropolisklippan grävde man sig ned till berggrunden för att ta till vara alla arkeologiska fynd. Enligt planerna skulle sedan 400-talets marknivå återskapas men så skedde inte. På så sätt uppstod Akropolis nuvarande kala utseende, där klippan ligger i dagen över nästan hela området. Det frankiska tornet fick stå kvar fram till

1875 eftersom medel till en rivning saknades, men till sist bekostades detta projekt av Heinrich Schliemann. Det moderna Akropolis hade nu skapats.

Varför skedde rivningarna med sådan iver? Vad var syftet med detta selektiva historieintresse där antiken hyllades och alla senare perioder ignorerades eller föraktades? Svaret får sökas i den grekiska statens tillblivelse och forandet av den grekiska nationella identiteten. Grekland hade till stor del Västeuropas antiksyn att tacka för sin tillkomst. När det grekiska frihetskri- get startade kunde inte opinionen i Europa tillåta att ättlingarna till det folk som ansågs ha lagt grunden till den västerländska civilisationen var förslavade under det turkiska oket. Stormakterna Storbritannien och Frankrike frångick sin vanliga politik att inte stödja revolutionära rörelser och gav avgörande hjälp i kampen mot Ottomanska riket. Stormakterna ersatte det turkiska styret med en västerländsk monark, kung Otto av Bayern. Som tidigare nämnts omhuldades den grekiska antiken särskilt av bayrarna och kung Otto och hans stab ville att den nya staten skulle byggas med antiken som förebild. Bland de greker som kom att ingå i det politiska ledarskiktet fanns inte heller något större intresse för de frankiska, florentinska eller turkiska perioderna. För dem var lämningarna från dessa perioder bara påminnelser om utländska härskare. Inställningen till den bysantinska perioden var mer kluven: politiskt såg sig den nya staten som arvtagare till Bysans och målet var att göra Konstantinopel till huvudstad, men den nationella identiteten byggdes på det antika arvet snarare än det bysantinska. Det är betecknande att Greklands invånare under 1800-talet kom att kallas för "hellener" och att det gamla bysantinska namnet "romii" gradvis övergavs.

Det fanns således ingen i det politiska ledarskiktet som ville kännas vid Akropolis efterantika perioder. Istället försökte man så gott det gick att återskapa det antika Grekland. Valet av Athen som huvudstad gjordes endast utifrån platsens symbolvärde, inte på grund av 1800-talets demografiska realitet. För att återupprätta den forna storheten uppfördes flera av den nya huvudstadens byggnader i en antikimiterande stil, delvis med Akropolis ruiner som direkta förebilder. Genom att Akropolis samtidigt "renades" från alla ickeantika lämningar kunde de mellanliggande perioderna förringas och en illusion av kontinuitet mellan antiken och 1800-talet skapas – allt för att förstärka intrycket av att den nya staten var det antika Greklands arvtagare. Rivningsarbetet på Akropolis leddes periodvis av Leo von Klenze, Walhallas arkitekt. Synen på

Akropolis sett från Propyléerna omkring 1800. Bostadshus täcker Akropolisklippans platå och inne i Parthenon skymtar moskén. Målning av E. Dodwell, *Views in Greece*, London 1821. Ur *The Parthenon and its impact in modern times*, P. Tournikiotis (red.), Athen 1994, fig. 13.

de efterantika lämningarnas värde och behovet av att uttradera dem för att forma den nya nationen på det antika arvet sammanfattas väl av följande rader ur det tal von Klenze höll till kung Otto på Akropolis 28 augusti 1834 när klippan officiellt invigdes som "skyddat" arkeologiskt monument och rivningsarbetet startade:

"Idag har Ers Majestät efter många århundraden av barbari för första gången beträtt detta berömda Akropolis och skridit fram på civilisationens och ärans väg, på samma väg som Themistokles, Aristoteles, Kimons och Perikles likar vandrat, och detta är och bör i ert folks ögon vara symbolen för ert ärorika styre. ... Alla barbariets lämningar kommer att avlägnas här liksom i hela Grekland, och lämningarna från det ärorika förfutna kommer att bringas i nytt ljus till ett lysande nu och en glansfull framtid."

Naturligtvis kunde inte förintandet av de synliga lämningarna från perioderna efter antiken utplåna minnet av dessa perioder, men det bidrog till att skapa en bild av dem som degenererade och ointressanta. En tid om vilken det inte finns några visuella påminnelser ter sig fattig och oväsentlig. Akropo-

lis skapades alltså som ett arkeologiskt nationalmonument för den nya staten Grekland. Med denna utformning bidrog Akropolis till att forma den nationella myten om att tiden mellan antiken och nutiden bara var en historisk parentes och att det moderna Grekland var sprunget direkt ur det hellenska arvet. Kärnan i detta monument var Parthenon. Inuti denna byggnad, som representerade inte bara den nya grekiska staten utan hela den västerländska civilisationen, fick det inte finnas en moské. En sådan verklighet kunde inte accepteras. Till den nationella myten hör också en myt om etnisk, kulturell och religiös enhet och renhet: avlägsnandet av allt efterantikt på Akropolis har sedan 1800-talet haft en parallell i en homogeniseringsprocess av befolkningen där etniska och religiösa minoriteter assimilerats, marginaliserats och i några fall fördrivits från Grekland. Det finns gott om exempel på hur det symboltyngda antika arvet använts av staten i disciplinerande syften. Ett av de tydligaste är kanske straffkolonin på ön Makronisos, där uppskattningsvis mellan 40 000 och 50 000 människor internerades under inbördeskriget 1946–1949. Fångarna utgjordes huvudsakligen av individer som hyste, eller misstänktes hysa, kommunist sympatier, men även andra ”avvikare” som till exempel medlemmar av Jehovas vittnen internerades där. Genom hård disciplin, tortyr och tvångsarbete skulle fångarna återanpassas till samhället. Som en del i ”rehabiliteringen” tvingades de uppföra kopior av Parthenon, Erechtheion, Niketemplet, Hagia Sofia och andra byggnadsverk för att få insikt om den grekiska kulturens storhet och befrias från ”främmande” irrläror. På Makronisos, förklarar en broschyr från 1949, besegras det ”slavokommunistiska mörkrets våldsamma krafter” av de ”frihetskrafter som fötts ur den grekiska filosofins ande”.

I sammanhanget bör påpekas att även det så starkt omhuldade antiken utsatts för stark selektion av senare tider. När Athen och Grekland hyllats, och hyllas, som demokratins vagga glöms ofta alla de kvinnor, slavar och utlänningar som uteslöts av den athenska demokratin bort, och paradoxen hur Athen kunde kombinera demokrati på hemmaplan med aggressiv imperialism utomlands – ett fenomen som känns igen från sentida imperier – förbigås med tystnad. I den historieskrivning som sökt göra antiken till moraliskt föredöme betonas sällan att det antika Grekland inte censurerade samkönad kärlek (både Sapfo och Platon skriver ju om detta). Förnekelse av, och tystnad kring, en del av det som tilldrog sig under antiken kombineras med

upptagenhet kring annat. Vissa historiska händelser har tillmätts våldsamt överdrivna proportioner för den senare historiska utvecklingen. Perserkrigen – som naturligtvis var av betydelse för de inblandade och för athenarnas och grekernas självbild – har i senare tiders historieskrivning lyfts ur sitt historiska sammanhang och gjorts till en del av en evig kamp mellan västerländsk frihet och orientalisk despotism. De persiska invasionerna 490 och 480 f.Kr. har setts som en ödesstund, då Europa med knapp nöd undkom att för alltid förslavas under det österländska oket. Någon gång på 80-talet fick jag själv höra – halvt på skämt, halvt på allvar – att det är tack vare segrarna vid Salamis och Plataia som ”vi” (=västerlänningar) inte går i snabelskor och vänder oss mot Mecka.

Vilka återverkningar har då sådana projektioner där allt som inte ansetts höra till den egna självbilden rensats bort och omvandlats till yttre hot? Vad betyder denna myt i Grekland idag? När denna text slutredigeras, befinner sig Grekland i ekonomiskt fritt fall i händerna på sina långivare IMF och EU. I takt med det sociala sönderfallet vinner det nynazistiska partiet ”Gyllene Gryning” framsteg med rasistisk, sexistisk och homofob retorik som också omsätts i handling genom våld och terror. Partiets anhängare ”befriar” gator och torg från flyktingar och immigranter med hjälp av järnrör och tillhyggen. Invandrareägda internetcaféer och snabbköp vandaliseras. En av partiets parlamentsledamöter, specialtränad i militären, utsatte parlamentsledamoten Liana Kanelli för misshandel i en direktsänd tv-debatt, vilket väckte gillande i kommentarsfältsinläggen med motivet att kvinnor får skylla sig själva om de provocerar män. I den homovänliga stadsdelen Gazi i Athen har partiet delat ut flygblad med texten: ”När vi jagat bort flyktingarna är det er tur. Era dagar är räknade bögvävar”. Partiet, som är särskilt populärt bland Greklands polisväsende, har en retorik som får sin resonansbotten mot en sedan länge upprättad och starkt omhuldad bild av ett rent, ljusst och civiliserat Grekland och Västerland som ständigt måste försvaras mot alla avvikare.

Akropolis är en plats där människor befunnit sig i en ständig dialog med det förflutna. Här har makt och inflytande använts för att frammana dåtid, nutid och framtid. Men de som kontrollerat och format Akropolis har heller aldrig varit opåverkade av hur tidigare generationer manifesterat sig själva och sitt förflutna här. Vilka byggnadsverk en viss tid väljer att bevara eller förstöra

påverkar senare tiders historieuppfattning och den självbild ett samhälle skapat förmedlas även in i framtiden. Parthenonskulpturerna uttryckte och formade det athenska samhällets ideal och definierade dess motsatser och fiender. De bidrog även till formandet av nyklassicismens vitskimrande drömbild av 400-talets Athen, som framstod desto ljusare ju mer senare tidsperioder och ”främmande” folk utmålades i mörka toner. Denna antitetiska bild, som utgjort ett fundament både för västerländsk självförståelse och grekisk nationell identitet, var drivkraften till utplånandet av de efterantika ”barbariska” lämningarna på Akropolis. Genom denna retuschering av historien som gjordes under 1800-talet kan den nutida betraktaren förledas till föreställningen om de efterantika periodernas kulturella armod. Så vad berättar Akropolis? Akropolis är kanske inte i första hand ett ”historiskt dokument” utan ett dokument över hur historia skapats och skapas. Genom att bygga och riva, minnas och förtränga har människor här gestaltat förflutenhet och identitet i ett komplext samspel med sina föregångare. Naturligtvis är dessa försök att forma dåtiden, och därmed även samtiden och framtiden, fascinerande i sig och utgör en del av Akropolis historia. Ett besök på Akropolis lär oss att historien inte finns fix och färdig i det förflutna utan ständigt formas och omformas för olika syften i nuet.

Lästips

Lambert Schneider, Christoph Höcker, *Die Akropolis von Athen. Antikes Heiligtum und modernes Reiseziel*, Köln 1990 och Jeffrey Hurwit, *The Athenian Acropolis. History, mythology and archaeology from the Neolithic era to the present*, Cambridge 1999 skildrar bägge Akropolis historia genom tiderna. Mary Beard, *Parthenon. Tempel, katedral, moské, ruin, ikon – en besynnerlig historia*, Stockholm 2004 fokuserar på Parthenon och dess historia från antiken till idag. Boken ger också en utmärkt överblick av kontroversen kring Parthenonskulpturerna i British Museum. Den rikt illustrerade praktvolymen *The Parthenon and its impact in modern times*, P. Tournikiotis (red.), Athen 1994 presenterar även den Parthenons växlande öden alltsedan antiken samt det inflytande Parthenon utövat på den nyare tidens arkitektur och konst. En diskussion av orsakerna till rivningarna på Akropolis under 1800-talet ges av Richard McNeal, 'Archaeology and the destruction of the later Athenian Acropolis', *Antiquity* 65, 1991, 49–63. Hur den klassiska antiken och Ak-

ropolis har använts i skapandet av nationell identitet i Grekland behandlas i Yannis Hamilakis, *The nation and its ruins. Antiquity, archaeology and national imagination in Greece*, Oxford 2007 och i Eleana Yalouri, *The Acropolis. Global fame, local claim*, Oxford 2001.

Litteraturen om det antika Akropolis är omfattande. En kortfattad introduktion på 25 sidor ges i Johan Flemberg, *Akropolis och Parthenon*, Stockholm 1992. En översikt av det grekiska templets funktion presenteras i Walter Burkert, 'The meaning and function of the temple in Classical Greece', i *Temple in society*, (Red. M. Fox & W. Lake), Eisenbrauns 1988, 27–47. Eftersom föreställningen om den efterantika periodens ringa betydelse i mycket lever kvar än idag är litteraturen om det efterantika Akropolis – till skillnad från den om det antika Akropolis – fortfarande begränsad. En detaljerad redogörelse för Propyléernas öden från och med 1600-talet ges dock av Tasos Tanoulas, 'The Propylaea of the Acropolis at Athens since the seventeenth century. Their decay and restoration', *Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts* 102, 1987, 413–483. Bo Grandien, 'Fornnordiskt i konsten', i *Natur och nationalitet. Nordisk bildkonst 1800–1850 och dess europeiska bakgrund* (red. J. Weibull & P.J. Nordhagen), Höganäs 1992, 110–123 diskuterar Walhalla.

Den som är intresserad av Greklands mindre kända perioder – de bysantinska, medeltida och turkiska – rekommenderas Inga & Jannis Ambatsis, *Greklands tredje ansikte. Bilder ur grekisk historia och kultur mellan antik och nutid*, Stockholm 1981 som bland annat berättar om frankiska riddare, kristen graffiti i Parthenon och en arabisk 1600-talsresenärs intryck av denna byggnad.

Den här presenterade tolkningen av skulpturen är i huvudsak min egen, men tolkningen av Pandoraframställningen är starkt inspirerad av Laszlo Berczelly, 'Pandora and the Panathenaia. The Pandora myth and the sculptural decoration of the Parthenon', *Acta ad archaeologiam et artium historiam pertinentia* 8, 1992, 53–86.

Skulpturkopiering i Pergamon och de pergamenska härskarnas försök att efterlikna Athen behandlas i Nigel Spivey, *Understanding Greek sculpture. Ancient meanings. Modern readings*, London 1996, 208–217. En diskussion om hur det antika kampmotivet växlat innebörd och blivit föremål för olika tolkningar genom tiderna ges i Jeff Werner, 'Gudar och giganter. Möten med Pergamonaltarets skulpturer' i *Berliner Luft. Sex uppsatser i*

Staffan Lundén

konstvetenskap (red. M.-B. Wadell) Göteborg: Konstvetenskapliga institutonen 1995, 24–40.

Om Gyllene Gryning, rasism, sexism och homofobi i Grekland rapporterar Alexandra Pascalidou i 'När vi jagat bort flyktingarna är det er tur.', *Bang. Feministisk kulturtidskrift* No 3–4 [Temanummer: Vit vrede], 2012, 36–39.

* * *

Förutom mina medresenärer i Grekland vill jag tacka Magnus Berg och Mattias Bäckström för synpunkter på texten.